

KS. KRZYSZTOF MĘTLEWICZ ^{a, ©}

 0000-0002-8148-0119

^a Pontifical Gregorian University; Faculty of Canon Law, Piazza della Pilotta, 4 - 00187 Roma, Lazio, IT

[©] Krzysiek.Metlewicz@WP.PL

EUCHARYSTYCZNY WYMIAR DUCHOWOŚCI KAPŁAŃSTWA WSPÓLNEGO I MINISTERIALNEGO W TEOLOGII JOSEPHA RATZINGERA/BENEDYKTA XVI

Słowa kluczowe: Eucharystia, kapłaństwo, duchowość, liturgia, chrzest.

Streszczenie: Artykuł podejmuje temat wpływu duchowości eucharystycznej na kapłaństwo katolickie w myśli Josepha Ratzingera/Benedykta XVI. Jego podjęcie wynika z potrzeby przypomnienia, jak istotnym i rzeczywiście konstytutywnym dla kapłaństwa sakramentem jest Najświętsza Ofiara. Struktura artykułu obejmuje cztery części. W pierwszej przedstawione jest rozumienie duchowości eucharystycznej przez niemieckiego teologa. Kolejne dwie części poświęcone są refleksji nad tym, w jaki sposób, zdaniem Josepha Ratzingera/Benedykta XVI, sprawowanie i uczestnictwo w liturgii eucharystycznej wpływa na rozwój życia duchowego zarówno w kapłaństwie służebnym, jak i wspólnym. Ostatnia część stanowi podsumowanie przeprowadzonych analiz i pełną odpowiedź na postawiony cel badawczy. Dla teologii niemieckiego myśliciela pojęcia kapłaństwa, duchowości i Eucharystii są ze sobą ściśle powiązane i nieustannie się przenikają, zachęcając do pogłębionej refleksji nad ich wzajemnym oddziaływaniem.

KS. KRZYSZTOF MĘTLEWICZ (1992–); 2017, kapłan diecezji włocławskiej; 2017, mgr: teologia (UMK, Toruń); 2021, lic. nauk teologicznych (UKSW, Warszawa); 2024, dr nauk teologicznych: teologia dogmatyczna (UKSW, Warszawa); Członek Polskiego Towarzystwa Teologów Dogmatyków; zainteresowania naukowe: teologia sakramentów – zwłaszcza w ujęciu Josepha Ratzingera, historia liturgii, muzyka klasyczna, apologetyka chrześcijańska; współzałożyciel i moderator VademecumLiturgiczne.PL, witryny internetowej o teologii liturgii; kapelan sieradzkiego hufca ZHP.

Sekcje: [Wstęp] > 1. Eucharystia podstawą kształtowania duchowości chrześcijańskiej > 2. Eucharystyczny wymiar duchowości kapłańskiej > 3. Eucharystia podstawowym źródłem duchowości uczestników kapłaństwa wspólnego > [Wnioski].

Pojęcia Eucharystii i kapłaństwa w katolickim rozumieniu są rzeczywistościami ściśle ze sobą powiązanymi. Eucharystia, będąca prawdziwym sakramentem Chrystusa i sakramentem Kościoła, stanowi widzialny znak obecności niewidzialnego Boga pod postaciami chleba i wina. Dokonuje się to mocą Ducha Świętego, który na ołtarzu uobecnia przebłagalną Ofiarę Syna Bożego, złożoną Ojcu dla zwycięstwa nad śmiercią, piekłem i złem. Dzięki tej Bożej obecności Eucharystię uznaje się za sakrament „najświętszy” – substancjalne, rzeczywiste i prawdziwe bycie Boga pośród swego ludu. Każde powołanie realizowane w Kościele, zarówno na mocy chrztu, jak i sakramentalnych święceń, potrzebuje Eucharystii jako swojego konstytutywnego elementu.

Joseph Ratzinger/Benedykt XVI w swojej sakramentologii wielokrotnie podkreślał fundamentalne znaczenie Eucharystii oraz zadania, jakie wynikają z różnych powołań w Kościele. Zgłębiając istotę kapłaństwa ministerialnego i wspólnego (chrzcielnego), wskazywał na kluczową rolę dobrze uformowanej duchowości jako punktu wyjścia dla właściwej realizacji charyzmatów. W swoich rozważaniach na temat Eucharystii poświęcał również wiele miejsca duchowości eucharystycznej, podkreślając, że nie jest ona zarezerwowana wyłącznie dla wybranych, lecz stanowi istotny element życia każdego wierzącego.

Celem niniejszego artykułu jest odpowiedź na pytanie badawcze: w jaki sposób Joseph Ratzinger/Benedykt XVI postrzega duchowość eucharystyczną oraz jak stanowi ona konstytutywny element realizacji kapłaństwa wspólnego i ministerialnego? Aby wyjaśnić to zagadnienie, artykuł został podzielony na cztery części. W pierwszej części podjęta zostanie refleksja nad ratzingerowskim rozumieniem duchowości chrześcijańskiej, szczególnie w jej wymiarze eucharystycznym. Kolejne dwie części skupią się na analizie praktycznych sposobów realizacji tej duchowości zarówno przez osoby wyświęcone, jak i świeckie. Ostatni punkt stanowić będą wnioski oraz podsumowanie wyników badawczych. Do osiągnięcia celu badawczego zostanie zastosowana metoda analizy krytyczno-porównawczej z elementami metody eksplanacyjnej.

1. Eucharystia podstawą kształtowania duchowości chrześcijańskiej

Eucharystia stanowi bezsprzecznie fundament i serce duchowe całego Mistycznego Ciała Chrystusa. Magisterium niejednokrotnie przypominało, iż liturgia (a zwłaszcza liturgia eucharystyczna) stanowi „szczyt, do którego zmierza działalność Kościoła, i jednocześnie źródło, z którego wypływa cała jego moc”¹. Wspólnota wierzących może trwać i rozwijać się wyłącznie dzięki Chrystusowi, „który przez swoje ożywione przez Ducha Świętego i ożywiające Ciało daje życie ludziom”². Ta tajemnica stanowi „całe dobro duchowe Kościoła”³. Nie istnieje żaden inny punkt centralny w życiu Kościoła poza Eucharystią, będącą niewyczerpanym źródłem mocy dla wspólnoty wiernych⁴.

Eucharystia, w pełni zorientowana na życie wierzących, spełnia w praktyce liturgicznej dwa fundamentalne zadania: prowadzenie do świętości i oddawanie chwały Bogu. Najgłębszym obrazem tej rzeczywistości jest krzyż, którego skrzyżowane belki symbolizują pionowy i poziomy wymiar Najświętszej Ofiary. Chrystus nie tylko przez swoją mękę i śmierć złożył Ojcu najdoskonalszy dar, ale również zaprasza każdego wierzącego do duchowego trwania pod krzyżem, by został wewnętrznie nakarmiony i zainspirowany Jego miłością do ofiarnej służby bliźnim. „Eucharystia [bowiem] umacnia miłość, która słabnie w życiu codziennym”⁵, dając wierzącemu moc nie tylko do uwielbiania Boga, lecz również do świadectwa wiary w codziennym życiu. Zbigniew Głowacki podkreśla, że „podstawą duchowości eucharystycznej jest ukierunkowanie tego sakramentu na całość życia człowieka, na kult składany przez niego Bogu podczas celebracji, ale także na ten, którym dzięki uczestnictwu w Eucharystii ma się także stać całość ludzkiej egzystencji”⁶.

Skoro Eucharystia stanowi duchowe centrum Kościoła, warto wskazać, jakie duchowe owoce pozostawia ona w sercu wierzącego. Duchowe owoce płynące z Eucharystii są niezwykle istotne zarówno dla indywidualnego życia wierzącego, jak i dla jego świadectwa wobec innych. Ofiara Chrystusa, przeżywana na nowo podczas każdej celebracji, działa na dwa

¹ KL, n. 10.

² DK, n. 5.

³ Tamże.

⁴ Por. SC, n. 2.

⁵ KKK, n. 1394.

⁶ Z. Głowacki, *Duchowość eucharystyczna*, RT, 65(2018), z. 8, s. 30.

sposoby: z jednej strony motywuje do głębszego uczestnictwa w liturgii, z drugiej zachęca do praktykowania miłości wobec bliźnich⁷. Jak podkreśla Katechizm, „życie wiernych, składane przez nich uwielbienie, ich cierpienia, modlitwy i praca łączą się z życiem, uwielbieniem, cierpieniami, modlitwami i pracą Chrystusa i z Jego ostatecznym ofiarowaniem się oraz nabierają w ten sposób nowej wartości. Ofiara Chrystusa obecna na ołtarzu daje wszystkim pokoleniom chrześcijan możliwość zjednoczenia się z Jego ofiarą”⁸. Dzięki temu wierzący może włączyć swoje codzienne doświadczenia w odwieczną Ofiarę Chrystusa.

Joseph Ratzinger trafnie zauważa, że Eucharystia jest „sakramentem przemian”⁹, ponieważ jej pełne przeżywanie pozwala na stopniowe kształtowanie życia na wzór Chrystusa. Proces ten zakłada „upodabnianie się do Chrystusa przez budowanie świadomie przeżywanego życia chrześcijańskiego”¹⁰, co pozwala wierzącemu stawić czoła różnym trudnościom i słabościom.

Jednak kluczową rolę w tym dialogu między Bogiem a człowiekiem odgrywa otwartość serca. Cóż bowiem z tego, że Chrystus jest prawdziwie obecny w Eucharystii, jeśli ta obecność pozostaje jedynie zewnętrzna i nie przenika serca uczestników? Dopiero gdy człowiek świadomie odpowiada na dar Bożej obecności, dopełnia się „zjednoczenie wiernych z Chrystusem przez Komunię. Przystępować do Komunii Świętej oznacza przyjmować samego Chrystusa, który ofiarował się za nas”¹¹. Duchowość eucharystyczna, pełna zaangażowania i odpowiedzi na Boże działanie, staje się więc fundamentem życia chrześcijańskiego.

Prezentując wpływ Eucharystii na szeroko rozumianą duchowość całego ludu Bożego, nie sposób nie wspomnieć o praktyce adoracji. *Sacramentum caritatis* zauważa jej olbrzymią wartość dla rozwoju życia duchowego, zwłaszcza przez to, że pomaga „głębiej i z większą korzyścią

⁷ Szerzej na ten temat: K. Mętlewicz, *Eucharystyczny wymiar chrześcijańskiej egzystencji w teologii Josepha Ratzingera*, „Nurt SVD”, 148 (2020), nr 2, s. 308.

⁸ KKK, n. 1368.

⁹ J. Ratzinger, *Eucharystia, komunია i solidarność*, w: Joseph Ratzinger. *Opera Omnia* (JROO), t. 11: *Teologia liturgii*, red. G.L. Müller, pol. red. K. Gózdź, M. Górecka, Lublin 2012, s. 413.

¹⁰ S. Czerwik, *Duchowość liturgiczna i eucharystyczna – tajemnica wiary w liturgii w życiu chrześcijańskim: Chrystus pośród nas (Kol 1, 27)*, w: *Wiara liturgia ewangelizacja*, red. S. Klimas, K. Walkowiak, Kielce 2013, s. 27.

¹¹ KKK, n. 1382.

przeżywać samą celebrację liturgiczną”¹². Pełne znaczenie adoracji przybliża jednak Instrukcja Świętej Kongregacji Obrzędów *Eucharisticum Mysterium* o kulcie tajemnicy eucharystycznej, wskazując, że „pociąga [ona] myśl wiernych ku uświadomieniu sobie w niej przedziwnej obecności Chrystusa i zachęca do zespolenia z Nim serca. Dlatego znakomicie potęguje należy Mu kult w duchu i prawdzie”¹³. Stąd częste celebrowanie tej formy pobożności pozwala wiernym o każdej porze dnia, a czasem i nocy, wpatrywać się w Boską obecność i czerpać przez to siły do walki duchowej i rozwoju cnót.

Innym wyrazem troski o duchowość eucharystyczną jest odpowiednia katecheza mistagogiczna. Niezwykle dokładnie definiuje ją Benedykt XVI, powołując się na soborowe postulaty odnowy liturgicznej świadomości wiernych¹⁴. Formułując odpowiednie zalecenia wobec głoszonych wiernym katechez, na pierwszym miejscu stawia zasadę: „najlepszą katechezą o Eucharystii jest sama Eucharystia dobrze celebrowana”¹⁵. *Ars celebrandi* ma swoje szczególne przełożenie na wiarę Ludu Bożego, który w Eucharystii pragnie spotkać Boga, a zdecydowanie mniej kapłana, który najważniejszą Osobę zakrywa swoją obecnością. Chcąc wzbudzić w uczestnikach liturgii żywą wiarę, należy im „objaśniać obrzędy w świetle wydarzeń zbawczych”¹⁶. Czym bowiem innym jest Eucharystia, jeśli nie sprawowaniem całego Misterium życia, śmierci i zmartwychwstania Chrystusa? Gdy zostanie to już odpowiednio przedstawione, wówczas należy wprowadzić „wiernych w znaczenie znaków zawartych w obrzędach”¹⁷. Nade wszystko jednak trzeba dołożyć starań, by wierni w Eucharystii odkryli „znaczenie obrzędów w powiązaniu z życiem chrześcijańskim”¹⁸. W konkluzji Benedykt XVI stawia diagnozę, iż dopiero przy pełnej realizacji tak przedstawionych postulatów, będzie można mówić o „wzroście zmysłu tajemnicy Boga obecnego wśród nas”¹⁹.

¹² SC, n. 67.

¹³ Święta Kongregacja Obrzędów, Instrukcja o kulcie tajemnicy eucharystycznej *Eucharisticum Mysterium*, 25 V 1967, n. 60.

¹⁴ KL, n. 56.

¹⁵ SC, n. 64.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże, n. 65.

Z teologii Josepha Ratzingera/Benedykta XVI wyłania się klarowna i głęboka wizja „duchowości eucharystycznej”. Jego refleksje stanowią inspirujące źródło do zgłębienia, w jaki sposób Eucharystia kształtuje zarówno kapłaństwo służebne – będące udziałem mężczyzn we władzy święceń wynikającej z sakramentu – jak i kapłaństwo wspólne, które jednoczy wszystkich ochrzczonych w misji budowania Ciała Chrystusowego. Te dwa aspekty, pozostające nierozzerwalnie związane z życiem Kościoła, zostaną rozwinięte w dalszych częściach artykułu.

2. Eucharystyczny wymiar duchowości kapłańskiej

Joseph Ratzinger poświęca znaczną uwagę katolickiemu spojrzeniu na duchowość kapłańską. Jego rozważania podkreślają, jakie są podstawy życia duchowego osób wyświęconych oraz gdzie tkwi jego kluczowe źródło. Aby lepiej zrozumieć ten temat, warto najpierw zastanowić się, czym w ujęciu Josepha Ratzingera/Benedykta XVI jest duchowość chrześcijańska. Rozważania te pojawiają się najczęściej w kontekście refleksji nad modlitwą lub kontemplacją chrześcijańską. W analizie dogmatycznej *Credo* Ratzinger wskazał na fundamentalną prawdę antropologiczną: człowiek to istota jednocześnie duchowa i cielesna. W praktyce oznacza to, że człowiek jest nie tylko bytem obdarzonym rozumem i otwartym na rzeczywistość transcendentną, ale również posiada nieśmiertelną duszę. Niemiecki teolog tak wyjaśnia kwestię ludzkiej duchowości: „Mieć duchową duszę znaczy [...] być istotą, którą Bóg chciał stworzyć, którą zna i kocha. Mieć duszę duchową znaczy być istotą powołaną przez Boga do wiecznego dialogu i dlatego zdolną ze swej strony Boga poznać i dać mu odpowiedź. Mieć duszę to [...] być partnerem w dialogu z Bogiem”²⁰.

Przemyślenia Josepha Ratzingera dotyczące duchowości kapłańskiej znalazły swoje miejsce w jego głośnej wypowiedzi z 1984 roku. W rozmowie z Vittoriem Messori zwrócił uwagę na zmieniające się podejście do katolickiego formowania życia duchowego. Niemal cztery dekady temu podzielił się następującą obserwacją: „[...] dwadzieścia lat temu przekonywano na różne sposoby, że najpilniejszym zadaniem katolika jest odnaleźć duchowość «nową», «wspólnotową», «otwartą na świat», «niesakralną», «świecką», «solidarną ze światem». Teraz – po tylu błędach – odkryto, że najpilniejszym zadaniem jest znalezienie punktu

²⁰ J. Ratzinger, *Duch i Kościół*, w: JROO, t. 4: *Wprowadzenie do chrześcijaństwa*, red. G.L. Müller, pol. red. K. Góźdz, M. Górecka, Lublin 2017, s. 279–280.

zaczepienia w duchowości dawnej, tej «odsuwającej nas od świata»²¹. Te słowa można bez trudu odnieść do obecnej sytuacji wyświęconych żyjących w świecie. Z jednej strony nie mogą zapominać, że ich duchowość ma wymiar wspólnotowy, ale jednocześnie każdy szafarz powinien dbać o swoje indywidualne życie duchowe. Uciekanie biskupów i prezbiterów wyłącznie w duchowość kształtowaną przez funkcjonowanie we wspólnocie jest zawsze oznaką trudności z podjęciem osobistego rozwoju duchowego. Należy więc unikać lekceważenia jednego aspektu i jednoczesnego porzucania drugiego.

W tym samym wywiadzie przyszły papież podjął kluczowy temat duchowości eucharystycznej w życiu wyświęconych szafarzy. W rozdziale zatytułowanym *Eucharystia – centrum wiary* Ratzinger podkreślił wagę modlitwy adoracyjnej, zauważając: „zapomniało się, że adoracja jest pogłębieniem Komunii. Nie chodzi tu o pobożność «indywidualną», ale o kontynuowanie lub przygotowanie się do przeżycia wspólnotowego»²². Wyświęcony, który klęczy przed Eucharystią w kaplicy adoracji, daje wyraźne świadectwo całej wspólnocie, że rozumie znaczenie sprawowanych obrzędów oraz swoją wobec nich tożsamość. Nie da się tego zastąpić żadnym innym znakiem. Samo rozważanie sakramentalnego daru, co nie zawsze jest możliwe podczas liturgii, staje się konkretnym dowodem głębokiego przeżywania tajemnicy, w której kapłan uczestniczy każdego dnia. Warto jednak zaznaczyć, że czynienie adoracji jedynie z powodów wizerunkowych byłoby błędnym podejściem. Jak można „odegrać” miłość do Eucharystii, jeśli nie jest ona autentycznie obecna w sercu duchownego? Duszpasterz, który żyje w osobistym doświadczeniu daru od Boga, wywiera o wiele większy wpływ na wiernych niż literalna katecheza, która może tego świadectwa nie oddać w pełni. Duchowe przeżywanie Eucharystii wymaga nie tylko wspólnotowej celebracji, ale także osobistego, statycznego zatrzymania się przy tajemnicy wiary.

W refleksjach z 1983 roku Joseph Ratzinger podejmuje istotny temat duchowości kapłańskiej, opierając swoje rozważania na egzegezie Psalmu 16. Werset „Pan jest przeznaczonym mi działem i kielichem moim. To właśnie Ty mój los zabezpieczasz” staje się dla niego punktem wyjścia do głębszego namysłu nad formacją wewnętrzną prezbiterów i biskupów.

²¹ Tenże, *Raport o stanie wiary*, w: tamże, t. 13/1: *W rozmowie z czasem*, red. G.L. Müller, red. pol. K. Góźdz, M. Górecka, Lublin 2017, s. 120–121.

²² Tamże, s. 133–134.

Jak zauważa teolog: „Modlący się kapłan Nowego Testamentu może tu w szczególny sposób znajdować ten kielich, za pośrednictwem którego Pan stał się naszą ziemią w głębszym znaczeniu: kielich eucharystyczny, w którym daje siebie samego jako nasze życie”²³. Ratzinger wyraźnie akcentuje ścisły związek duchowości kapłańskiej z ołtarzem eucharystycznym. Nie jest to przypadkowa refleksja, ale świadome podkreślenie fundamentalnej roli Eucharystii w życiu duchowym szafarzy. Sam pisze: „Mocą eucharystycznego misterium, życie kapłana w obecności Bożej nabiera rysów bardziej konkretnych. W takim głębszym znaczeniu Eucharystia jest ziemią, która stała się naszą częścią”²⁴. Kapłan uczestniczący w świętej liturgii powinien zatem świadomie przyjmować „przeznaczony mu dział”, czyli rzeczywistą obecność zmartwychwstałego Chrystusa. Tylko w ten sposób jego obecność przy ołtarzu nabiera autentycznego charakteru. W przeciwnym razie udział w celebracji pozostanie jedynie formalnym i urzędowym gestem, pozbawionym duchowej głębi. Nigdzie indziej, jak przy sprawowaniu Najświętszej Ofiary, człowiek nie doświadcza tak wyrazistej obecności Boga.

Ministerialny szafarz Eucharystii powinien odczuwać należną bojaźń wobec tajemnicy paschalnej. Zbyt lekkie, wręcz rozrywkowe podejście do liturgii może odsłaniać jego duchowe braki i wewnętrzne rozterki. Dla Josepha Ratzingera kwestia ta ma fundamentalne znaczenie. W jednym ze swoich wystąpień przestrzega: „Niedzielna liturgia nie może konkurować z show-biznesem. Proboszcz nie jest showmanem, a liturgia nie może być teatrem rozmaitości”²⁵. Na duszpasterzu spoczywa zatem ogromna odpowiedzialność za duchowe ożywienie wiernych. Jego zaangażowanie w celebrację liturgiczną, będące świadectwem osobistej duchowości, może albo wzmocnić miłość ludu do Eucharystii, albo – w skrajnych przypadkach – sprowadzić ją do banalnej i infantylnej formy. Tak realizuje się również ewangeliczne wezwanie Jezusa Chrystusa: „Komu wiele dano, od tego wiele wymagać się będzie; a komu wiele zlecono, tym więcej od niego żądać będą” (Łk 12, 48).

W rozmowie z Ratzingerem z 2000 roku poruszono trudny temat niegodnych sług Kościoła, którzy codziennie muszą udowadniać, że Chrystus

²³ J. Ratzinger, *Chrystus i Jego Kościół*, tłum. W. Szymona, Kraków 2005, s. 144.

²⁴ Tamże.

²⁵ J. Ratzinger, *Znaczenie niedzieli dla modlitwy i życia chrześcijanina*, w: JROO, t. 11: *Teologia liturgii*, s. 241.

popęłnił błąd, powołując ich do służby. Ówczesny Prefekt Kongregacji Nauki Wiary nie unikał tych trudnych zagadnień, ukazując złożoność problemów wewnętrznych Kościoła. Rozpoczynając rozważania na temat „zdradzonych powołań”, stwierdza: „[...] jest w tym coś osobliwego, że Bóg powierzył siebie tak kruchym naczyniom, że poszedł na straszliwe ryzyko z Kościołem”²⁶. Wielu duchownych rzeczywiście działa na szkodę szeroko rozumianego „wizerunku” Kościoła, ale jednocześnie należy pamiętać, że nigdy nie osiągniemy sytuacji, w której Kościół będzie całkowicie oczyszczony ze wszelkich grzechów, także tych popełnianych przez jego sługi. Z tego względu Ratzinger zauważa: „Pan okazuje się silniejszy od ludzkich grzechów, co z jednej strony jest pociechą, ale z drugiej oznacza wielkie wyzwanie dla wszystkich, którzy idą drogą powołania i którzy wierzą, że je otrzymali – by we wspólnocie z Chrystusem pozwalali dojrzewać swojemu powołaniu”²⁷. To niezwykle ważna uwaga. Kiedy mowa o duchowym kształtowaniu życia każdego duszpasterza, nie można zapomnieć, że jego powołanie ma go upodabniać do Chrystusa. Konfrontując się z prawdą o sobie, sługa Boży może przyjąć dwie postawy, które opisuje Drugi List św. Pawła do Koryntian. Jedną z nich jest „smutek tego świata, który prowadzi do śmierci”, natomiast drugą, bardziej pożądaną, jest „smutek Boży, który prowadzi do nawrócenia ku zbawieniu, którego się potem nie żałuje” (2Kor 7, 10). Jeśli celebrans dostrzega dysproporcje między sobą a Źródłem Świętości, obecnym realnie w Eucharystii, to niech będzie to droga prowadząca ku wzrostowi i nawróceniu.

Wśród duchowych form modlitewnych, które Ratzinger uznaje za fundamentalne w przygotowaniu szafarzy do sprawowania Eucharystii, znajduje się liturgia godzin, różaniec oraz droga krzyżowa. To one mają pomagać duchownym w zbliżeniu się do Boga i w przygotowaniu do pełnienia najświętszej służby. Teolog stwierdza mocno: „Tylko w taki sposób może się przygotować na to, by w mszy świętej być głosem Jezusa Chrystusa, mówić w «Ja» Jezusa Chrystusa [...]. Jakże moglibyśmy Go reprezentować, ośmielić się oddać Mu głos, gdybyśmy nie stali się Mu bliscy?”²⁸. Z jednej strony Eucharystia stanowi niewątpliwie centrum

²⁶ Tenże, *Bóg i świat*, w: tamże, t. 13/2: *W rozmowie z czasem*, red. G.L. Müller, red. pol. K. Góźdź, M. Górecka, Lublin 2017, s. 736.

²⁷ Tamże.

²⁸ J. Ratzinger, *Homilia Wielkie ryzyko posługi kapłańskiej*, w: JROO, t. 12: *Głosiciele Słowa i Słudy Waszej radości*, red. G.L. Müller, pol. red. K. Góźdź, M. Górecka, Lublin 2012, s. 677.

kapłańskiej duchowości, ale z drugiej strony, celebrans powinien nieustannie pielęgnować osobistą więź z Bogiem. Ta więź znajduje swoje pełne urzeczywistnienie w Najświętszej Ofierze, a pogłębia się przez różnorodne formy modlitewne, które przybliżają kapłana do tajemnic życia Chrystusa. Ratzinger w sposób szczególny odnosi się do nauczania *Vaticanum II*, podkreślając związek między osobistą modlitwą a liturgią²⁹. Zgodnie z jego myślą modlitwy osobiste i nabożeństwa mają być w harmonii z liturgią, by prowadzić do głębszego przeżywania Misterium Paschalnego. Dojrzały duchowny, który modli się różańcem, oddaje się liturgii godzin i przeżywa drogę krzyżową, żyje w pełni tym misterium, które staje się obecne w każdej formie modlitewnej.

W homilii z 1982 roku Ratzinger zwraca uwagę na poważne niebezpieczeństwo, jakie grozi każdemu kapłanowi – nieustanne spowszednienie tego, co święte. Kiedy duchowny codziennie staje przed tajemnicą Bożą, może dojść do momentu, w którym zaczyna ją traktować powierzchownie, nie dostrzegając jej w pełni. Niemiecki teolog wyraża to słowami: „To niebezpieczeństwo czujemy wszyscy: wielkość nas przytłacza i wtedy się zużywa, i nie obieramy jej, nie czujemy jej należycie, czy też jesteśmy nią przygnieceni, boimy się jej lub staje się ona dla nas ciężarem”³⁰. Kapłańska duchowość, w jego ujęciu, przypomina świecę, która powinna być nieustannie zapalana ogniem Bożej Miłości. Choć świeca może istnieć bez ognia, jej prawdziwym przeznaczeniem jest spalać się, stając się ofiarą tego, co Boże.

Joseph Ratzinger w jednej ze swoich homilii mówi o największym niebezpieczeństwie, które grozi kapłanowi – życiu bez Boga. Tego rodzaju życie opisuje jako „zastępcze, życie obok życia, Bóg istnieje, jestem tu, by Go poznać! [...] Tylko z pragnienia Boga, woli, by Go poznać i zanieść innym, może powstać powołanie, może się rozwijać i przetrwać.

²⁹ Wyrażnie mówi o tym *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii* w numerze 73: „Naukę Kościoła o wzajemnej relacji między liturgią i nabożeństwami można wyrazić w sposób następujący: liturgia ze swej natury przewyższa wszelkie nabożeństwa, dlatego w praktyce duszpasterskiej powinna zajmować pierwsze miejsce przed wszystkimi innymi nabożeństwami. Trzeba też pamiętać, że liturgia i pobożność ludowa muszą z sobą współistnieć z zachowaniem wzajemnej hierarchii wartości i poszanowaniem własnej natury obu tych wyrazów kultycznych” i 78: „Konieczne jest, by nabożeństwa ku czci męki Chrystusa prowadziły wiernych do pełnego i świadomego uczestnictwa w Eucharystii” – Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii* (DPLL), 17 XII 2001, Watykan 2001.

³⁰ J. Ratzinger, Homilia *Być blisko ludzi*, w: JROO, t. 12: *Głosiciele Słowa i Słudzy Waszej radości*, s. 670.

[...] Tylko dzięki temu ta posługa może pozostać żywa”³¹. W kontekście tego zagrożenia Ratzinger wskazuje, że „właściwe kapłanowi jest to, że jest on człowiekiem osobistej modlitwy, który [...] pozwala niejako, by Bóg napełnił jego serce”³². Modlitwa staje się więc fundamentem, który umożliwia kapłanowi życie w głębszej więzi z Bogiem.

Duchowość kapłańska była jednym z głównych tematów nauczania Benedykta XVI. W *Sacramentum caritatis* z 2007 roku papież podkreślił, że „Eucharystyczna forma chrześcijańskiej egzystencji objawia się bez wątpienia w szczególny sposób w stanie kapłańskim. Duchowość kapłańska jest ze swej istoty eucharystyczna”³³. W tym samym kontekście papież rozwija tę myśl, wskazując, że kapłan powinien dbać o intensywne życie duchowe oparte na osobistej modlitwie. Dzięki temu „wejdzie coraz bardziej w komunie z Panem i pomoże mu dać się osiąść przez miłość Bożą, stając się jej świadkiem w każdej okoliczności, również trudnej i ciemnej”³⁴. Takie podejście do życia duchowego nawiązuje do nauki Soboru Watykańskiego II, który wskazał na wyjątkową rolę Eucharystii, określając ją jako „czynność w najwyższym stopniu świętą, a żadna inna czynność Kościoła nie dorównuje jej skuteczności z tego samego tytułu i w tym samym stopniu”³⁵.

Benedykt XVI zachęca także, by codziennie sprawować Eucharystię, nawet bez udziału wiernych, przypominając o „obiektywnie nieskończonej wartości każdej celebracji eucharystycznej [...]. Msza św. przeżywana z wiarą kształtuje człowieka w najgłębszym znaczeniu tego słowa”³⁶. Jeśli Eucharystia jest najpełniejszym źródłem jedności z Bogiem, to życie duchowe kapłana, biskupa czy prezbitera powinno mieć charakter eucharystyczny w każdej chwili, w każdej czynności.

W pierwszej homilii Benedykta XVI, wygłoszonej na zakończenie konklawe w 2005 roku, papież poruszył temat duchowości kapłańskiej, zwracając szczególną uwagę na Eucharystię. To wtedy, jeszcze na początku

³¹ Tenże, Homilia *Wielkie ryzyko*, s. 674.

³² Tamże, s. 677.

³³ SC, n. 80.

³⁴ Tamże.

³⁵ KL, n. 7.

³⁶ SC, n. 80. Szerzej na ten temat również: M. Kluz, *Wezwania moralne płynące z daru Eucharystii w nauczaniu papieża Benedykta XVI*, PST, 38(2021), s. 89–108; W. Pałęcki, *Eucharystia w świetle teologii misteriów i posynodalnej adhortacji „Sacramentum caritatis” papieża Benedykta XVI*, „Liturgia Sacra”, 14(2008), nr 2, s. 343–361; W. Bołoz, *Moralne zobowiązanie Eucharystii*, „Homo Dei”, 55(1986), nr 1, s. 175–180.

swojego pontyfikatu, wyraził apel, który stał się wyrazem jego priorytetów: „Wszystkich zatem proszę, aby w najbliższych miesiącach otaczali Jezusa Eucharystycznego szczególną miłością i czcią oraz, by odważnie i otwarcie wyrażali swą wiarę w realną obecność Chrystusa, zwłaszcza przez uroczyste i właściwe sprawowanie liturgii. Proszę o to szczególnie kapłanów, o których myślę w tym momencie z wielką serdecznością”³⁷. Jego słowa o kapłanach są nie tylko wezwaniem do głębszej relacji z Eucharystią, ale także wskazaniem na to, jak istotne dla kapłańskiego powołania jest życie w jedności z tym sakramentem. W tej samej homilii papież powołuje się na List do kapłanów Jana Pawła II z 2005 roku, który potwierdza fundamentalną prawdę o „kształcie eucharystycznym”³⁸ życia kapłańskiego. Te wypowiedzi dzieli tylko miesiąc, ale już wtedy widać było, że Benedykt XVI wyraźnie kontynuuje teologię swojego poprzednika. Troska o duchowość kapłańską opartą na Eucharystii staje się dla niego fundamentem teologicznej hermeneutyki ciągłości.

W duchowości kapłańskiej Benedykt XVI podkreśla szczególną wartość adoracji Najświętszego Sakramentu. Adoracja, według niego, jest niejako „rozwinięciem celebracji eucharystycznej, która sama w sobie jest największym aktem adoracji Kościoła”³⁹. Papież zauważa, że kapłan, adorując Boga, staje się zaproszeniem dla wspólnoty, zachęcając ją do „przedłużenia i intensyfikowania tego, co dokonało się podczas samej celebracji”⁴⁰. W adoracji, którą prowadzi duszpasterz, wierni mają okazję do osobistego przeżywania tej tajemnicy, rozwijając w sobie dobro sakramentalne. W jednym z przemówień do Kurii Rzymskiej papież zauważył: „nie jest przecież tak, że w Eucharystii po prostu coś otrzymujemy. Jest ona spotkaniem i zjednoczeniem osób; jednakże osoba, która wychodzi nam na spotkanie i pragnie zjednoczyć się z nami, to Syn Boży. Do takiego spotkania może dojść tylko na drodze adoracji”⁴¹. Benedykt XVI zauważa, że adoracja ma na celu nie tylko zbliżenie człowieka do Boga, ale także przełamanie barier w relacjach międzyludzkich: „ma celu przełamanie

³⁷ Benedykt XVI, Homilia *Aby głosić całemu światu żywą obecność Chrystusa*, 20 IV 2005, OsRomPol, 26(2005), nr 6, s. 6.

³⁸ Jan Paweł II, *List do kapłanów na Wielki Czwartek 2005 roku*, w: tenże, *Listy do kapłanów 1979–2005*, Kraków 2019, n. 1.

³⁹ SC, n. 66.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Benedykt XVI, Przemówienie *Wydarzenia, które zachowamy w pamięci i sercu*, 22 XII 2005, OsRomPol, 27(2006), nr 2, s. 17.

barier nie tylko między Panem a nami, ale także i przede wszystkim barier odgradzających nas od siebie nawzajem”⁴². W ten sposób kapłan prowadzący adorację staje się pośrednikiem nie tylko w relacji z Bogiem, ale także w jednoczeniu wiernych między sobą.

Benedykt XVI w swojej wizji kapłaństwa kładzie ogromny nacisk na teocentryzm. W przemówieniu do Kurii Rzymskiej z 2006 roku papież wyjaśnia fundamentalne zadanie kapłana: „Oto centralne zadanie kapłana: nieść Boga ludziom. Z pewnością może to czynić tylko wówczas, gdy sam przychodzi od Boga, gdy żyje z Bogiem i dla Boga”⁴³. To „życie z Bogiem”, choć brzmi dość ogólnie, doskonale oddaje istotę duchowości kapłańskiej. Papież, rozwijając tę myśl, stwierdza: „teocentryzm życia kapłańskiego jest niezbędny właśnie w naszym świecie [...]. Kapłan powinien rzeczywiście znać Boga od wewnątrz i takiego nieść Go ludziom: tej właśnie priorytetowej posługi potrzebuje dzisiaj ludzkość”⁴⁴. Te słowa są skierowane nie tylko do duchowieństwa w sensie ogólnym, ale do tych, którzy przez lata pełnili funkcje administracyjne i urzędowe, co w kontekście ich duchowego powołania nabiera szczególnego znaczenia. Benedykt XVI nie kryje również skutków, jakie niesie za sobą zaniedbanie teocentryzmu w życiu kapłańskim: „Jeśli w życiu kapłańskim zagubi się ten teocentryzm, stopniowo zanika również gorliwość w działaniu. Obfitości spraw zewnętrznych brakuje centrum, nadającego sens wszystkiemu i spajającego wszystko w jedność”⁴⁵. Kapłan, który nie żyje w duchowej więzi z Bogiem, nie może pełnić swojej misji w pełni. Nawet najlepsze dzieła kapłańskie w świecie nie są w stanie przewyższyć tego, co ma wymiar nadprzyrodzony. Dlatego każdy moment poświęcony na duchowe praktyki nie jest stratą czasu, lecz najcenniejszym z możliwych sposobów spędzania go: dla Bożego sługi, pokrzepionego Słowem i Sakramentem, jest to czas przygotowania do głoszenia Ewangelii wszystkim ludziom.

W jednym z pierwszych spotkań z duchowieństwem rzymskim w 2005 roku Benedykt XVI mówił o nieustannej pracy nad duchowością kapłańską, której celem jest dążenie do doskonałości ewangelicznej. Papież apelował szczególnie do biskupów i prezbiterów, aby nie zapominali o ciągłym trwaniu przy Chrystusie. Owocem tego trwania ma być bliska więź

⁴² Tamże, s. 18.

⁴³ Benedykt XVI, Przemówienie *Otwórzmy się na Boga, by zapanował pokój*, 22 XII 2006, OsRomPol, 28(2007), nr 2, s. 43.

⁴⁴ Tamże, s. 44.

⁴⁵ Tamże.

modlitewna z Panem. Papież Benedykt wyraził to w sposób następujący: „Musimy nauczyć się przewyższać samych siebie, rezygnować z naszego życia i dawać je właśnie w działaniu. Lecz, aby to wszystko rzeczywiście w nas się dokonywało, aby rzeczywiście nasze działanie było samo w sobie naszą ascezą i naszym oddaniem, aby to wszystko nie pozostało jedynie w sferze pragnień, potrzebujemy [...] czasu na modlitwę i medytację, aby spojrzeć w swoje wnętrze i odnaleźć w sobie Pana”⁴⁶. Dla papieża modlitwa i sprawowanie liturgii nie są tylko kolejnymi punktami w codziennym planie kapłana. To, co podkreśla w swoich wypowiedziach, to niezbywalna rola modlitwy jako fundamentu kapłańskiego życia: „[...] poświęcanie czasu na przebywanie w obecności Boga na modlitwie jest prawdziwie pierwszorzędnym wymogiem duszpasterskim, a nie czymś ubocznym w stosunku do pracy duszpasterskiej; trwanie przed Panem jest w ostatecznym rozrachunku najważniejszym priorytetem duszpasterskim”⁴⁷. Kapłan, który nie pielęgnuje swojego życia duchowego, nie może w pełni realizować powierzonej mu misji. Wypełnianie swoich obowiązków będzie jedynie powierzchownym spełnianiem zadań, zamiast prawdziwego zaangażowania w misję ewangelizacyjną, jaką podejmował św. Jan Chrzyciel, wołając: „Idzie za mną mocniejszy ode mnie” (Mt 3, 11). W kapłańskim życiu chodzi o to, by „Pan wzrastał, a Jego sługa się umniejszał” (por. J 3, 30).

Na kilka miesięcy przed inauguracją Roku Kapłańskiego (19 czerwca 2009) Benedykt XVI spotkał się z biskupami Angoli i Kamerunu. Widząc niezwykle wzrost powołań kapłańskich na kontynencie afrykańskim, postanowił skierować do biskupów kilka wskazań dotyczących ich troski o prezbiterów w swoich diecezjach. Jego zdaniem wszyscy duchowni powinni być objęci permanentną formacją intelektualną i duchową. Wszystko po to, by biskupi i prezbiterzy „potrafili, oddając siebie samych Chrystusowi i ludowi, którego są pasterzami, dochować wierności wymogom swego stanu i przeżywać swoją kapłańską posługę jako prawdziwą drogę do świętości, starając się być świętymi, aby wokół siebie wzbudzać nowych świętych”⁴⁸. Jest to niezwykle cenny wątek pokazujący sposób postrzegania duszpasterzy jako „rodzących nowych świętych”. Co ciekawe, czynią to nie tylko przez szafarstwo sakramentalne, ale także przez swój osobisty

⁴⁶ Benedykt XVI, Przemówienie *Więź z Chrystusem fundamentem waszego życia i apostołatu*, 13 V 2005, OsRomPol, 26(2005), nr 7–8, s. 12.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ Benedykt XVI, Przemówienie *Niech kapłańska posługa będzie waszą drogą do świętości*, 20 III 2009, OsRomPol, 30(2009), nr 5, s. 38.

przykład życia. Stąd od każdego wyświęconego wymaga się, aby swoim życiem odwzorowywał biblijny obraz Dobrego Pasterza (por. J 10, 1–16).

Podczas tej samej pielgrzymki do Kamerunu w 2009 roku Benedykt XVI ponownie podjął temat duchowości kapłańskiej, tym razem podczas I Nieszporów Uroczystości św. Józefa w Jaunde. Papież skierował apel do biskupów i prezbiterów, nawołując ich do traktowania Eucharystii jako centralnego punktu ich życia. W swoich słowach podkreślił, jak ważna jest bliska więź z Chrystusem Eucharystycznym: „Żyjąc głęboko przyjaźnią z Chrystusem, odkryjecie prawdziwą wolność i wielką radość. Kapłańska posługa wymaga głębokiego związku z Chrystusem, który daje się nam w Eucharystii”⁴⁹. Benedykt XVI nie poprzestał na ogólnym wezwaniu, ale również wskazał na konkretną konsekwencję duchowej jedności z Chrystusem. Zauważył, że sposób życia kapłana powinien być wyraźnym świadectwem jego tożsamości: „Jest rzeczą konieczną, aby wasz sposób życia jasno ukazywał, co jest jego źródłem, i by wasza działalność nie była bardziej widoczna niż wasza głęboka tożsamość. Nie lękajcie się przeżywać w pełni złożonej przez was Bogu ofiary z samych siebie i dawać jej żywego świadectwa w swoim otoczeniu”⁵⁰. W tym wezwaniu papież wyraźnie wskazał, że tożsamość kapłana, a nie jego aktywność, powinna być tym, co przyciąga wiernych ku Bogu. Z tej perspektywy na pierwszy plan wysuwa się stara prawda: „*verba docent, exempla trahunt* – słowa uczą, przykłady pociągają”. Taką właśnie posługę ukazał św. Paweł, który zachęcał wiernych do naśladowania go w tym, w czym sam starał się naśladować Chrystusa: „Bądźcie naśladowcami moimi, tak jak ja jestem naśladowcą Chrystusa” (1Kor 11, 1). Podobnie jak Paweł, kapłan ma żyć w sposób, który nie tylko głosi prawdę, ale też ją urzeczywistnia w swoim życiu, stanowiąc przykład dla tych, których ma prowadzić ku Bogu.

W 2009 roku, ogłaszając Rok Kapłański, papież Benedykt XVI wyjaśnił motywy, które skłoniły go do podjęcia tej decyzji. Zauważył liczne wyzwania i trudności, z którymi na co dzień borykają się kapłani, i podkreślił ogromną potrzebę, by duchowni zatrzymali się na chwilę refleksji nad swoim powołaniem. Rok Kapłański miał na celu przede wszystkim „wesprzeć kapłanów w dążeniu do duchowej doskonałości, od której przede wszystkim zależy

⁴⁹ Tenże, Homilia *Śługa musi być i wierny, i roztropny*, 18 III 2009, OsRomPol, 30(2009), nr 5, s. 27.

⁵⁰ Tamże, s. 28.

skuteczność ich posłannictwa”⁵¹. Papież zaznaczył, że do tej refleksji zostali zaproszeni „najlepsi przedstawiciele Kościoła”, by nie tylko docenić wagę misji biskupów i prezbiterów w Kościele, ale także by pomóc im w zgłębianiu własnego życia wewnętrznego. Benedykt XVI wyraźnie podkreślił, że choć skuteczność Eucharystii nie zależy od duchowej kondycji celebransa, to „niezbędne jest dążenie do moralnej doskonałości, które musi być obecne w każdym prawdziwie kapłańskim sercu”⁵². Dlatego też kapłani powinni nieustannie pielęgnować swoją więź z Panem.

Dwa lata później, podczas *lectio divina* dla duchowieństwa rzymskiego, papież podjął temat kapłaństwa w nauczaniu św. Pawła. W szczególności odwołał się do fragmentu Dziejów Apostolskich, gdzie Paweł kieruje pouczenia do prezbiterów z Efezu. Analizując wers 38: „Uważajcie na samych siebie”, papież ukazał troskę Apostoła Narodów o duchowe życie duchownych z Efezu. Odnosząc tę myśl do współczesnych czasów, stwierdził: „Człowiek może oddawać się działaniu w dobrej wierze, ale przy tym zapominać o swojej duszy, o swoim duchowym życiu, o byciu z Chrystusem”⁵³. Benedykt XVI kontynuował, apelując o nielekceważenie czasu poświęconego wzrastaniu wewnętrznemu. Podkreślił, że „życie duchowe, o to, by być z Chrystusem; [...] modlitwa i rozważanie Słowa Bożego nie są czasem straconym dla duszpasterstwa, lecz warunkiem, abyśmy prawdziwie pozostawali w relacji z Panem i dzięki temu mogli mówić innym o Panu na podstawie własnego doświadczenia”⁵⁴. Używając słowa „warunek”, papież wskazał, że prawdziwe duszpasterstwo nie może być skuteczne, jeśli nie czerpie z Bożego źródła. Dodał, że kapłanowi, biskupowi czy diakonowi nie wystarczy pełnienie funkcji kościelnej, ale powinien dbać o życie w pełni oddane służbie Panu.

Pod koniec swojego pontyfikatu papież Benedykt XVI ponownie zwrócił uwagę na konieczność troski o duchowość kapłanów. W przemówieniu do seminarzystów z Kampanii, Umbrii i Kalabrii podkreślił, że formacja seminaryjna nie powinna ograniczać się tylko do nauk teologicznych czy umiejętności praktycznych, lecz przede wszystkim powinna skupiać się na pielęgnowaniu przestrzeni wiary. Kandydaci do kapłań-

⁵¹ Benedykt XVI, Przemówienie *Rok Kapłański będzie czasem pogłębienia misyjnego wymiaru kapłaństwa*, 16 III 2009, OsRomPol, 30(2009), nr 5, s. 50.

⁵² Tamże.

⁵³ Benedykt XVI, Homilia *Musicie być bardziej świadkami niż nauczycielami*, 10 III 2011, OsRomPol, 32(2011), nr 5, s. 15.

⁵⁴ Tamże.

stwa przygotowują się nie tylko do sprawowania funkcji kościelnych, ale przede wszystkim do uświęcania świata. W tym kontekście Benedykt XVI stwierdził: „Świat czeka na świętych – przede wszystkim na nich. Chce przede wszystkim kapłanów świętych i uświęcających innych, a nie tylko kapłanów wykształconych, elokwentnych, dobrze zorientowanych”⁵⁵. W dążeniu do osobistej świętości nie chodzi o to, by tylko od czasu do czasu poświęcać jej uwagę, lecz o to, by była obecna w każdym momencie życia, zanim podejmie się jakiegokolwiek działania. „Dlatego najważniejszą rzeczą na drodze do kapłaństwa i w całym życiu kapłańskim jest osobista relacja z Bogiem w Jezusie Chrystusie”⁵⁶.

Podsumowując spojrzenie Josepha Ratzingera/Benedykta XVI na duchowość kapłańską, trzeba wyraźnie zaznaczyć, że jest ona nierozdzielnie związana z Eucharystią. Taką tezę stawia również polski teolog ks. Bogusław Kozioł, który zauważa: „Papież podkreśla, że to właśnie Eucharystia stanowi istotę kapłańskiej tożsamości i, co więcej, to w Eucharystii tkwi sekret uświęcania samego kapłana”⁵⁷. Podobnie inni teolodzy podkreślają centralne miejsce Eucharystii w kapłańskim życiu duchowym, zwracając uwagę na to, jak wielką wagę Benedykt XVI przywiązywał do tego wymiaru duchowości⁵⁸.

3. Eucharystia podstawowym źródłem duchowości uczestników kapłaństwa wspólnego

Pod pojęciem kapłaństwa wspólnego rozumie się wszystkich ochrzczonych, których misją jest rozwijanie łaski chrztu poprzez życie wiarą, nadzieją i miłością. Jak stwierdza Katechizm Kościoła katolickiego, „urzeczywistnia się przez rozwój łaski chrztu, przez życie wiarą, nadzieją

⁵⁵ Benedykt XVI, Przemówienie *Świat potrzebuje świętych kapłanów, zdolnych uświęcać innych*, 26 I 2012, OsRomPol, 33(2012), nr 4, s. 21.

⁵⁶ Tamże, s. 22.

⁵⁷ B. Kozioł, *Elementy duchowości kapłańskiej w nauczaniu Benedykta XVI*, STV, 51(2013), nr 2, s. 151–152. Warto zapoznać się z całą drugą częścią artykułu *Eucharystia stanowi centrum życia i misji kapłana* – s. 151–154.

⁵⁸ Warto w tym kontekście zapoznać się z: P. Turzyński, *Kapłaństwo według Benedykta XVI*, „Pastores”, 35(2007), nr 2, s. 113–124; B. Gieźka, *Formacja kapłańska w nauczaniu Ratzingera*, „Studia Salvatoriana Polonica”, 1(2007) s. 77–94; P. Rabczyński, *Priestly credibility in the teaching of Benedict XVI*, „Studia Elbląskie”, 21(2020), s. 247–258; S. Horn, *Eucharistische Spiritualität bei Papst Benedikt XVI*, „Spirituelles”, 3(2012), s. 10–14; C. Gouyaud, *Le sacerdoce selon Benoît XVI*, Feucherolles 2010; *Ein Hörendes Herz. Hinführung zur Theologie und Spiritualität von Joseph Ratzinger/Papst Benedikt XVI*, red. M.Ch. Hastetter, H. Hoping, Regensburg 2012.

i miłością, przez życie według Ducha”⁵⁹. Wierni świeccy i wyświęceni razem tworzą widzialną wspólnotę Kościoła, którego Głową jest Jezus Chrystus.

Członkowie Mistycznego Ciała Chrystusa są wezwani do współpracy z łaską sakramentalną, zwłaszcza z tą zawartą w Eucharystii, by realizować potrójną misję Chrystusa: jako Kapłana, Proroka i Króla⁶⁰. Na wzór jedynego Najwyższego Kapłana wszyscy powinni prowadzić życie na sposób Eucharystii, uświęcając codzienność poprzez przeżycie darów sakramentalnych. Kluczowym elementem tego zadania jest odpowiednia formacja liturgiczna oraz właściwe wychowywanie do pobożności eucharystycznej.

Naśladując Chrystusa – Proroka, zarówno wyświęceni, jak i świeccy są powołani do dawania świadectwa życia w świecie, który zмага się z relatywizmem i sekularyzmem. Trwanie w wierności Ewangelii wymaga siły duchowej, którą daje Eucharystia. Na wzór Chrystusa Króla wierni są wezwani do życia pełnego miłości i zaangażowania na rzecz wspólnoty. Takie życie nie jest możliwe bez pełnego zanurzenia w tajemnicy Eucharystii, będącej sakramentem miłości. Bez żywego odniesienia do Eucharystii realizacja potrójnej misji Chrystusa w dziedzinie liturgii, świadectwa oraz miłości służebnej nie może zostać w pełni osiągnięta. Ostatecznie źródłem tego wszystkiego jest realna, substancjalna i prawdziwa obecność Chrystusa w Najświętszym Sakramencie.

Katechizm podkreśla, że najpełniejszym przykładem realizacji kapłaństwa wspólnego jest życie chrześcijańskiej rodziny: „rodzice przy pomocy słowa i przykładu powinni być dla dzieci swoich pierwszymi zwiastunami wiary, pielęgnując właściwe każdemu z nich powołanie, ze szczególną zaś troskliwością powołanie duchowne. [...] W szczególny sposób tu właśnie jest praktykowane kapłaństwo chrzcielne ojca rodziny, matki, dzieci i wszystkich członków wspólnoty rodzinnej przez przyjmowanie sakramentów, modlitwę i dziękczynienie, świadectwo życia świątobliwego, zaparcie się siebie i czynną miłość”⁶¹. Joseph Ratzinger/Benedykt XVI wielokrotnie wskazywał chrześcijańską rodzinę jako wzór realizacji tego powołania. Podkreślał, że codzienne życie, które opiera się na Eucharystii, najlepiej odzwierciedla istotę chrześcijańskiego posłannictwa.

Skoro rodzina jest najwłaściwszym miejscem realizacji kapłaństwa wspólnego, to w konsekwencji można powiedzieć, iż rodzice na swój spo-

⁵⁹ KKK, n. 1547.

⁶⁰ Por. KK, n. 34–36.

⁶¹ KKK, n. 1656–1657; por. KK, n. 10–11.

sób spełniają wobec dzieci zadania religijne i duchowe. Chrześcijańscy małżonkowie są zaproszeni nie tylko do dbania o dobrostan dzieci i ich dobre manieri, ale przede wszystkim o właściwe moralne postępowanie oraz wychowanie ku mądrości według Ducha Bożego. Wiedząc, że najlepszą przestrzenią dla wychowania jest „szkoła Eucharystii”, właśnie dzięki jej przeżywaniu uczą swoje dzieci takich postaw, jak: służba, bezinteresowność, dar z siebie, poświęcenie, pojednanie, radość. Dlatego też, gdy Joseph Ratzinger/Benedykt XVI mówi o kapłaństwie rodziców, w pierwszej kolejności zachęca ich do wychowania liturgicznego kolejnych pokoleń.

W *Duchu liturgii* bawarski teolog dzieli się osobistym doświadczeniem domu rodzinnego, w którym po raz pierwszy zetknął się z rzeczywistością „sanktuarium domowego Kościoła”. Młody Joseph już wtedy dostrzegał istotę kapłaństwa wspólnego rodziców, doświadczając go w codziennych gestach. Jak sam wspomina: „Nigdy nie zapomnę, z jaką pobożnością i wewnętrznym przejęciem ojciec i matka, kiedy wychodziliśmy gdzieś, zwłaszcza na dłuższy czas, wodą święconą kładli na nas znak krzyża, na czole, ustach i piersi. Błogosławieństwo to było dla nas swoistym glejtem, który nas chronił, idącą z nami gwarancją modlitwy rodziców i pewnością, że modlitwę tę podtrzymuje błogosławieństwo Odkupiciela”⁶².

Dla rodziny Ratzingerów ten „podstawowy chrześcijański gest”⁶³ stanowił pomost między liturgią parafialną a codziennym życiem domowym, łącząc przestrzeń sakralną z rzeczywistością rodzinnego domu. Z perspektywy lat przyszedł papież podsumowuje religijność swoich rodziców w sposób jednoznaczny: „Udzielanie błogosławieństwa jest gestem kapłańskim, dlatego w tym znaku krzyża wyczuwaliśmy kapłaństwo rodziców oraz jego szczególną godność i moc”⁶⁴. Nie waha się stwierdzić, że praktyka błogosławieństwa w domu była „pełnowartościowym wyrazem kapłaństwa powszechnego wszystkich ochrzczonych”⁶⁵, podkreślając jednocześnie jej doniosłe znaczenie dla życia wiary. Dlatego według Ratzingera rodzinne

⁶² J. Ratzinger, *Duch liturgii*, w: JROO, t. 11: *Teologia liturgii*, s. 146.

⁶³ Tamże, s. 141.

⁶⁴ Tamże, s. 146.

⁶⁵ Tamże, s. 147. O zasadności błogosławienia dzieci mówi DPLL, n. 112. Warto odwołać się do teologicznego i biblijnego znaczenia błogosławienia dzieci przez rodziców: F. Małczyński, *Szafarz błogosławieństw*, RBiL, 46(1993), nr 2, s. 60; S. Czerwik, *Teologia odnowionych błogosławieństw*, RT, 45(1998), z. 8, s. 197; A. Durek, *Historyczno-teologiczne aspekty błogosławieństw*, „Seminare”, 11(1995), s. 21–36.

błogosławieństwo powinno być jak najczęściej obecne w chrześcijańskich domach jako istotny element duchowej formacji.

To właśnie jego osobiste doświadczenia związane z kapłaństwem rodziców wywarły znaczący wpływ na późniejsze nauczanie dotyczące roli rodziny w wychowaniu liturgicznym. Już jako papież przypominał: „Pragnę zwrócić uwagę nade wszystko na zależność pomiędzy chrześcijańską inicjacją a rodziną”⁶⁶. Jego zdaniem celebracje sakramentów w życiu dzieci „są momentami decydującymi nie tylko dla osoby, która przyjmuje te sakramenty, ale również dla całej rodziny; w tym zadaniu wychowawczym rodzina powinna być wspierana przez wszystkie wspólnoty kościelne”⁶⁷. Ostatecznie, dla Ratzingera to właśnie rodzina – „Kościół domowy – jest podstawową przestrzenią życia Kościoła, szczególnie ze względu na jej decydującą rolę w chrześcijańskim wychowywaniu dzieci”⁶⁸ – zwłaszcza jeśli chodzi o ich formację liturgiczną.

Rodzina dla Ratzingera nie stanowi już biorecy, lecz współszafarza szeroko rozumianych sakramentaliów. Nawet mistagogia, której ośrodkiem dla wielu jest kościół parafialny, ma się stawać stałym zadaniem każdej katolickiej rodziny. Takie stanowisko zajmuje również polski teolog zajmujący się szczególnie refleksją nad apostołatem świeckich ks. Marian Kowalczyk, gdy stwierdza: „Jeśli sakramentalia znajdą odpowiednie miejsce i sprawowane będą właściwie, mieć będą przykładową wartość dla ukazania obecności wiary w postępowaniu ludzi oraz sprzyjać będą umocnieniu więzi między wiarą a życiem”⁶⁹. Ks. Kowalczyk, powołując się na głosy także innych teologów, nie ma wątpliwości, że szczególnie dziś właściwym miejscem do ożywiania ducha pobożności przez liturgię i sakramentalia jest chrześcijańska rodzina⁷⁰.

O rodzinie, jako miejscu kształtowania wiary liturgicznej, papież Benedykt XVI mówił w wielu swoich wystąpieniach. Już w drugim miesiącu pontyfikatu zauważył w swoim przemówieniu: „Chrześcijańskie rodziny odgrywają decydującą rolę w wychowaniu w wierze i w budowaniu

⁶⁶ SC, n. 19.

⁶⁷ Tamże.

⁶⁸ Tamże, n. 27.

⁶⁹ M. Kowalczyk, *Teologia i apostołat laikatu*, Warszawa 2019, s. 108–109.

⁷⁰ Por. tamże, s. 106–109. Ks. Kowalczyk odwołuje się m.in.: H.U. von Balthasar, *Czy są świeccy w Kościele?*, ComP, 1(1981), nr 6, s. 3–15; J.E. de Balaguer, *To Chrystus przychodzi*, Katowice 1992; A. Bławat, L. Balter, *Rodzina dzieci Bożych*, w: *Człowiek we wspólnotie Kościoła*, red. L. Balter, Warszawa 1979, s. 30–45.

Kościoła jako wspólnoty”⁷¹. W homilii skierowanej do rodzin wskazuje na podstawowe elementy, które budują chrześcijańskie rodziny. Przede wszystkim zalicza do nich „utrzymywanie stałej więzi z Bogiem i uczestniczenie w życiu kościelnym”⁷². Jeśli rodziny zanurzają się w życiu liturgicznym parafii, przełożą to również na swoje zadania wychowawcze, stając się „żywą Ewangelią, prawdziwym kościołem domowym”⁷³. Rodzice ze swymi dziećmi stają się „kościółem” także przez to, że podobnie jak Kościół – Ciało Mistyczne stają się „obrazem Jedyne Boga w trzech Osobach”⁷⁴.

Podążając za myślą Benedykta XVI, należy stwierdzić, iż duchowy wymiar kapłaństwa wspólnego nie jest uzależniony od sprawowanych funkcji liturgicznych ani od form uczestnictwa osób świeckich w celebracji Eucharystii. Papież jasno wskazuje, że każdy, kto karmi się Eucharystią, czerpie z niej niezastępowalną Bożą moc, będącą fundamentem życia chrześcijańskiego.

Zamiast koncentrować się na ograniczeniach związanych z aktywnym udziałem świeckich w liturgii mszalnej, Benedykt XVI dostrzega w nich szczególnie potencjał w zakresie dawania świadectwa. Wymiar ten nierzadko okazuje się bardziej wymowny, gdy realizowany jest przez osoby świeckie wobec innych świeckich, aniżeli gdyby czynił to duchowny. Wynika to z faktu, że niektóre postawy, stanowiące owoc głębokiego przeżywania Eucharystii, u duchowieństwa wydają się czymś oczywistym, podczas gdy ich obecność w życiu świeckich nabiera szczególnej mocy świadectwa.

Dlatego też Benedykt XVI podkreśla, iż ochrzczeni powinni „podtrzymywać pragnienie, by Eucharystia wyciskała coraz głębsze znamię na ich codziennej egzystencji, sprawiając, by w swym środowisku pracy oraz w całym społeczeństwie byli rozpoznawalnymi świadkami”⁷⁵. W perspektywie papieskiej refleksji szczególnym wyrazem tej *martyrii* jest wierność małżeńska, która znajduje swe zakorzenienie w Eucharystii. Przestrzeń życia małżeńskiego i wychowawczego, których istotą jest budowanie jedności w łonie rodziny, staje się zatem, jak zauważa papież, „uprzywi-

⁷¹ Benedykt XVI, Przemówienie *Rodzina chrześcijańska wspólnotą wychowania i wiary*, 6 VI 2005, OsRomPol, 26(2005), nr 9, s. 32.

⁷² Tenże, Homilia *Aby zbudować społeczeństwo o ludzkim obliczu*, 3 VI 2012, OsRomPol, 33(2012), nr 7–8, s. 23.

⁷³ Tamże; por. FC, n. 49.

⁷⁴ Benedykt XVI, Homilia *Aby zbudować*, s. 24.

⁷⁵ SC, n. 79.

lejonowaną przestrzenią, w której działanie Eucharystii może przemieniać i prowadzić do tego, aby nasze istnienie nabrało pełnego sensu”⁷⁶.

* * *

Duchowość eucharystyczna według Josepha Ratzingera/Benedykta XVI jawi się nie tylko jako rzeczywistość wspierająca ochrzczonych i wyświęconych, ale jako element konstytutywny kapłaństwa w katolickim rozumieniu. Świeccy, realizując swoje święte i królewskie kapłaństwo, najpełniej odkrywają istotę służby, komunii i posłania poprzez przeżywanie świętych znaków. Niemiecki teolog podkreślał, że duchowość płynąca z Eucharystii najgłębiej urzeczywistnia się w powołaniu do życia małżeńskiego i rodzicielskiego. Bycie świeckim obecnym w świecie oznacza zatem budowanie w sobie tożsamości sakramentalnej i wypełnianie własnego powołania wśród wszystkich narodów.

W teologii Josepha Ratzingera/Benedykta XVI nie brakuje również niezwykle cennych spostrzeżeń dotyczących eucharystycznej duchowości ministerialnych szafarzy. Wszyscy wyświęceni, a zwłaszcza prezbiterzy i biskupi, poprzez ścisłe i niepowtarzalne zjednoczenie ze składaną na ołtarzu Ofiarą, są wezwani do nieustannego przeżywania istoty tego, co sprawują własnymi rękami. Uczestnik kapłaństwa służebnego może bowiem tym skuteczniej służyć kapłaństwu wspólnemu, im głębiej sam zrozumie znaczenie Eucharystii i uczyni z niej fundament swojej duchowości. Niemiecki teolog zachęca duchownych do zdrowo rozumianej bojaźni Bożej oraz czujności serca, aby Eucharystia nigdy nie stała się dla nich rutyną, lecz nieustannie kształtowała ich życie i pomagała właściwie porządkować egzystencjalne priorytety.

Podsumowując, można sformułować fundamentalną tezę: nie istnieje duchowość kapłaństwa katolickiego bez Eucharystii, gdyż to właśnie w tym sakramencie w pełni objawia się moc i zachwyt, które – pomimo zmienności świata – pozostają niezmiennie wymagane i oczekiwane.

THE EUCHARISTIC DIMENSION OF THE SPIRITUALITY OF THE COMMON AND MINISTERIAL PRIESTHOOD IN THE THEOLOGY OF JOSEPH RATZINGER/BENEDICT XVI

Keywords: Eucharist, priesthood, spirituality, liturgy, baptism.

⁷⁶ Tamże; por. M. Ozorowski, *Małżeństwo i Eucharystia jako znaki Bożej miłości*, SnR, 14(2004), nr 1, s. 81.

Abstract: The article explores the influence of Eucharistic spirituality on Catholic priesthood in the thought of Joseph Ratzinger/ Benedict XVI. This inquiry arises from the need to reaffirm the essential and truly constitutive role of the Holy Sacrifice in the life of the priesthood. The structure of the article consists of four sections. The first examines how the German theologian understands Eucharistic spirituality. The following two sections reflect on the ways in which, according to Joseph Ratzinger/Benedict XVI, the celebration and participation in the Eucharistic liturgy shape the spiritual life of both ministerial and common priesthood. The final section provides a synthesis of the analyses conducted and offers a comprehensive response to the research objective. In Ratzinger's theological vision, the concepts of priesthood, spirituality, and the Eucharist are intrinsically interwoven, constantly permeating one another. This profound interconnectedness invites deeper theological reflection on their mutual relationship and significance.

Sections: [Introduction] > 1. The Eucharist as a basis for shaping Christian spirituality > 2. Eucharistic dimension of priestly spirituality > 3. Eucharist as the basis of the spirituality of the participants of the common priesthood > [Conclusions].

BIBLIOGRAFIA

Ratzinger J.

Bóg i świat, w: Joseph Ratzinger. *Opera Omnia*, t. 13/2: *W rozmowie z czasem*, red. G.L. Müller, pol. red. K. Góźdz, M. Górecka, Lublin 2017, s. 431–760.

Chrystus i Jego Kościół, tłum. W. Szymona, Kraków 2005.

Duch i Kościół, w: Joseph Ratzinger. *Opera Omnia*, t. 4: *Wprowadzenie do chrześcijaństwa*, red. G.L. Müller, pol. red. K. Góźdz, M. Górecka Lublin 2017, s. 262–282.

Duch liturgii, w: Joseph Ratzinger. *Opera Omnia*, t. 11: *Teologia liturgii*, red. G.L. Müller, red. pol. K. Góźdz, M. Górecka Lublin 2012, s. 26–176.

Eucharystia, komunია i solidarność, w: Joseph Ratzinger. *Opera Omnia*, t. 11: *Teologia liturgii*, red. G.L. Müller, pol. red. K. Góźdz, M. Górecka, Lublin 2012, s. 413.

Homilia Być blisko ludzi, w: Joseph Ratzinger. *Opera Omnia*, t. 12: *Głosiciele Słowa i Słudzy Waszej radości*, red. G.L. Müller, pol. red. K. Góźdz, M. Górecka, Lublin 2012, s. 668–672.

Homilia Wielkie ryzyko posługi kapłańskiej, w: Joseph Ratzinger. *Opera Omnia*, t. 12: *Głosiciele Słowa i Słudzy Waszej radości*, red. G.L. Müller, pol. red. K. Góźdz, M. Górecka, Lublin 2012, s. 672–679.

Raport o stanie wiary, w: Joseph Ratzinger. *Opera Omnia*, t. 13/1: *W rozmowie z czasem*, red. G.L. Müller, red. pol. K. Góźdz, M. Górecka, Lublin 2017, s. 31–188.

Znaczenie niedzieli dla modlitwy i życia chrześcijanina, w: Joseph Ratzinger. *Opera Omnia*, t. 11: *Teologia liturgii*, red. G.L. Müller, red. pol. K. Góźdz, M. Górecka, Lublin 2012, s. 221–242.

Benedykt XVI

Homilia *Aby głosić całemu światu żywą obecność Chrystusa*, 20 IV 2005, OsRomPol, 26(2005), nr 6, s. 4–7.

Przemówienie *Więź z Chrystusem fundamentem waszego życia i apostołatu*, 13 V 2005, OsRomPol, 26(2005), nr 7–8, s. 11–14.

Przemówienie *Rodzina chrześcijańska wspólnotą wychowania i wiary*, 6 VI 2005, OsRomPol, 26(2005), nr 9, s. 30–34.

Przemówienie *Wydarzenia, które zachowamy w pamięci i sercu*, 22 XII 2005, OsRomPol, 27(2006), nr 2, s. 15–20.

Przemówienie *Otwórzmy się na Boga, by zapanował pokój*, 22 XII 2006, OsRomPol, 28(2007), nr 2, s. 40–45.

Posynodalna adhortacja apostołska *Sacramentum caritatis*, 13 III 2007.

Przemówienie *Rok Kapłański będzie czasem pogłębienia misyjnego wymiaru kapłaństwa*, 16 III 2009, OsRomPol, 30(2009), nr 5, s. 49–51.

Homilia *Śługa musi być i wierny, i roztropny*, 18 III 2009, OsRomPol, 30(2009), nr 5, s. 26–29.

Przemówienie *Niech kapłańska posługa będzie waszą drogą do świętości*, 20 III 2009, OsRomPol, 30(2009), nr 5, s. 36–40.

Homilia *Musicie być bardziej świadkami niż nauczycielami*, 10 III 2011, OsRomPol, 32(2011), nr 5, s. 12–18.

Przemówienie *Świat potrzebuje świętych kapłanów, zdolnych uświęcać innych*, 26 I 2012, OsRomPol, 33(2012), nr 4, s. 21–22.

Homilia *Aby zbudować społeczeństwo o ludzkim obliczu*, 3 VI 2012, OsRomPol, 33(2012), nr 7–8, s. 22–24.

Sobór Watykański II, Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum concilium*, 4 XII 1963.

Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, 18 XI 1964.

Sobór Watykański II, Dekret o posłudze i życiu prezbiterów *Presbyterorum ordinis*, 7 XII 1965.

Jan Paweł II, Adhortacja apostołska *Familiaris consortio*, 22 XI 1981.

Jan Paweł II, *List do kapłanów na Wielki Czwartek 2005 roku*, w: Jan Paweł II, *Listy do kapłanów 1979–2005*, Kraków 2019, s. 31–35.

Święta Kongregacja Obrzędów, Instrukcja o kulcie tajemnicy eucharystycznej *Eucharisticum Mysterium*, 25 V 1967.

Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii*, 17 XII 2001, Watykan 2001.

Katechizm Kościoła katolickiego, Poznań 2002.

Balaguer J.E. de, *To Chrystus przychodzi*, Katowice 1992.

Balthasar H.U. von, *Czy są świeccy w Kościele?*, ComP, 1(1981), nr 6, s. 3–15.

- Bławat A., Balter L., *Rodzina dzieci Bożych*, w: *Człowiek we wspólnocie Kościoła*, red. L. Balter, Warszawa 1979, s. 30–45.
- Bołoz W., *Moralne zobowiązanie Eucharystii*, „Homo Dei”, 55(1986), nr 1, s. 175–180.
- Czerwik S., *Duchowość liturgiczna i eucharystyczna – tajemnica wiary w liturgii w życiu chrześcijańskim: Chrystus pośród nas (Kol 1, 27)*, w: *Wiara liturgia ewangelizacja*, red. S. Klimas, K. Walkowiak, Kielce 2013, s. 21–60.
- Czerwik S., *Teologia odnowionych błogosławieństw*, RT, 8(1998), s. 193–203.
- Durek A., *Historyczno-teologiczne aspekty błogosławieństw*, „Seminare”, 11(1995), s. 21–36.
- Ein Hörendes Herz. Hinführung zur Theologie und Spiritualität von Joseph Ratzinger/ Papst Benedikt XVI*, red. M.Ch. Hastetter, H. Hoping, Regensburg 2012.
- Giemza B., *Formacja kapłańska w nauczaniu Ratzingera*, „Studia Salvatoriana Polonica”, 1(2007), s. 77–94.
- Głowacki Z., *Duchowość eucharystyczna*, RT, 65(2018), z. 8, s. 27–38.
- Gouyau C., *Le sacerdoce selon Benoît XVI*, Feucherolles 2010.
- Horn S., *Eucharistische Spiritualität bei Papst Benedikt XVI*, „Spirituelles”, 3(2012), s. 10–14.
- Kluz M., *Wezwania moralne płynące z daru Eucharystii w nauczaniu papieża Benedykta XVI*, PST, 38(2021), s. 89–108.
- Kowalczyk M., *Teologia i apostołat laikatu*, Warszawa 2019.
- Kozioł B., *Elementy duchowości kapłańskiej w nauczaniu Benedykta XVI*, STV, 51(2013), nr 2, s. 145–163.
- Małczyński F., *Szafarz błogosławieństw*, RBiL, 46(1993), nr 2, s. 57–64.
- Mętlewicz K., *Eucharystyczny wymiar chrześcijańskiej egzystencji w teologii Josepha Ratzingera*, „Nurt SVD”, 148(2020), nr 2, s. 302–317.
- Ozorowski M., *Małżeństwo i Eucharystia jako znaki Bożej miłości*, SnR, 14(2004), nr 1, s. 77–89.
- Pałęcki W., *Eucharystia w świetle teologii misteriów i posynodalnej adhortacji „Sacramentum caritatis” papieża Benedykta XVI*, „Liturgia Sacra”, 14(2008), nr 2, s. 343–361.
- Rabczyński P., *Priestly credibility in the teaching of Benedict XVI*, „Studia Elbląskie”, 21(2020), s. 247–258.
- Turzyński P., *Kapłaństwo według Benedykta XVI*, „Pastores”, 35(2007), nr 2, s. 113–124.